

LJUDSKA PRAVA TREĆE GENERACIJE

THIRD-GENERATION HUMAN RIGHTS

Marijana Kolednjak, Martina Šantalab

Prethodno priopćenje

Sažetak: Članak donosi povijesni pregled i problematiku ljudskih prava treće generacije. Autorice podsjećaju na povijest normiranja ljudskih prava, upoznavaju čitatelja s povijesnim dokumentima u kojima se tek naziru ljudska prava, osobito se usmjerujući na povijesne okolnosti pojave ljudskih prava treće generacije. Treća generacija ljudskih prava ukazuju na to da ljudska prava nisu samo puka institucija već se ona razvijaju i mijenjaju, a s druge strane kroz njih se prepoznaju novi problemi koji ugrožavaju pravo na život svih ljudi. Stoga ova prava trebaju naći i pronalaze svoje mjesto u katalogu ljudskih prava. Standarde ljudskog života potrebno je temeljiti na mogućnostima prirodnog okoliša bez iscrpljivanja resursa koji budućim generacijama trebaju ostati neizmijenjene kakvoće i stupnja iskoristivosti. Za razliku od prve i druge generacije ljudskih prava ova prava solidarnosti nisu prije svega usmjerena na zaštitu pojedinca. Ona se odnose na različite socijalne grupe ljudi.

Ključne riječi: ljudska prava, treća generacija ljudskih prava

Preliminary communication

Abstract: This article brings a historical overview of the issue of the third generation of human rights. The authors remind us of the history of Human rights norms, introduce readers to the historical documents in which human rights are barely announced, especially directing attention to the historical circumstances of the occurrence of the Third-generation human rights. Third-generation human rights show that human rights are not merely institutions but they are developing and changing. On the other hand, through them, we can identify new problems that threaten the right to life of all people. Therefore, these rights should seek and find their place in the catalogue of human rights. Standards of human life should be based on the capabilities of natural environment without exhausting resources that should retain unchanged quality and level of exploitation for future generations. Unlike the first and second generation of human rights these solidarity rights are not primarily focused on the protection of individuals; they refer to the class of different social groups of humans.

Key words: Human rights, Third-generation human rights

1. UVOD

Svi mi od trenutka rođenja posjedujemo određena prava koja se nazivaju ljudskim pravima. Pravo ljudskih prava ima svoje povijesne preteče u brojnim međunarodnim pravnim doktrinama i ustanovama.

"Svi ljudi rođeni su slobodni, s jednakim dostojanstvom i pravima" - tako počinje član 1. Opće deklaracije o ljudskim pravima. Ljudska prava su zajamčena svakom čovjeku na temelju njegova postojanja kao čovjeka i ona su neotuđiva, što znači da ne mogu nikome biti oduzeta.

Ljudska su prava poželjna jer nas štite kao osobe. Nepoštivanje nečijeg prava ne može se opravdati čak ni većim dobrim drugih koje bi iz toga moglo proizaći. Ljudska prava ne mogu biti predmetom političkog pogađanja. Onaj koji ima ljudsko pravo može odlučiti o tome hoće li ga izvršavati ili će ga se sasvim odreći.

U teoriji ljudskih prava razlikuju se tri glavna pitanja:

1. Zašto ljudska bića imaju ljudska prava i koja ljudska prava ona imaju?

2. Što to znači da bića imaju ljudska prava?
3. Je li dopušteno, a ako jest, zbog kojih je razloga dopušteno ograničiti ljudska prava?

Ovaj članak ima za cilj sažeto uputiti na povijesni razvitak ljudskih prava, na njihov sadržaj, ali i prikazati njihovu aktualnost s obzirom na uvjete i okolnosti suvremenog svijeta u kojem živimo. Naime, znanstveno-tehnička revolucija, nagli rast stanovništva i njegovo zgušćivanje u gradovima, veliki rast industrijske proizvodnje te cjelokupna aktivnost čovječanstva počele su kao snažna natprirodna snaga mijenjati lik našega planeta i štetno utjecati na okoliš. Na ovaj je način u pitanje doveden opstanak mnogobrojnih biljnih i životinjskih vrsta pa i opstanak čovjeka kao inteligentne vrste.

Danas čovjekova aktivnost obuhvaća cijelu biosferu te je tako postala globalna opasnost za cijeli planet. Upravo se ovom problematikom bavi treća generacija ljudskih prava. Ona u žarište svojih promišljanja stavlja pitanje kako sačuvati i zaštititi prirodne resurse za buduće naraštaje.

Ljudska se prava tijekom vremena mijenjaju i prilagođavaju. Zaštita i ostvarivanje ljudskih prava jedno je od najsloženijih pitanja u međunarodnoj zajednici. S druge strane, Republika Hrvatska izradila je Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine. To je program kojim jasno usmjerava svoje napore na poboljšanje stanja ljudskih prava u našoj državi te predlaže mjere kojima će se ljudska prava na najbolji način zaštititi i unaprijediti.

2. POVIJESNI RAZVOJ NORMIRANJA LJUDSKIH PRAVA

Ideja o ljudskim pravima ima svoje korijene u grčkoj filozofiji antike. Već u staroj grčkoj filozofiji, dakle prije više od 2000 godina, razvila se ideja o jednakosti svih ljudi, odnosno razvila se ideja o prirodnom pravu koje pripada svakom čovjeku. Ta tradicija prirodnog prava doživjela je svoj daljnji razvoj u ranom kršćanstvu i drugim religijama - sve ljude Bog je stvorio jednakima i po uzoru na samog sebe.

Upravo te dvije niti čine korijen ideje o ljudskim pravima. One tada nisu imale mnogo zajedničkog s političkom stvarnošću. Radilo se o filozofskim promatranjima koja su zahtijevala univerzalno pravo, ali koja su u svijet politike i prava bila prenesena postupno tek početkom novog doba.

2.1. Filozofijska pravna misao

Antička filozofijska i pravna misao poznavala je pojam prava u smislu pravednosti i zakona, ali jedva da je poznavala pojam prava u smislu ovlaštenja subjekta. Mnogi filozofi tijekom povijesti bavili su se temom ljudskih prava. Među njima bio je i engleski filozof John Locke (1632.-1704.). Za njega su nepromjenjiva urođena prava čovjeka život, sloboda i privatno vlasništvo. Svrha svake države je da štiti ta prirodna ljudska prava. On svojom političkom filozofijom obavezuje državu na zaštitu ljudskih prava i time čini odlučujući korak od apstraktne ideje o ljudskim pravima do njezina konkretnog ostvarenja u sklopu države. Locke ujedno brani načelo ustavnog ograničenja državne moći i pravo na otpor.

John Locke navodi tri prirodna zakona. Prvi i osnovni zakon prirode je održanje čovječanstva. Kako je Bog stvorio sve ljude za određenu svrhu, nužan uvjet da ih ljudi ostvare je taj da nastave živjeti. Drugi je prirodni zakon održanje društva iz kojega slijedi dužnost čovjeka da održi društvo. Treći prirodni zakon izražava dužnost čovjeka da slavi, štuje i hvali Boga. Dok su prva dva prirodna zakona temelj za prirodna prava, treći je temelj za kršćanski život pojedinca i nema izravnu ulogu u određivanju čovjekovih prava.

Održanje svakog čovjeka povlači tri prirodna prava: pravo na održanje, pravo na slobodu održanja samog sebe i pravo na materijalna dobra potrebna za održanje. U prirodnom stanju, smatra Locke, ti su zahtjevi na život, slobodu i vlasništvo uobličeni i uređeni na prirodan način. Zakonodavac izvršava svoju dužnost da ostvari zajedničko dobro tako što održava život, slobodu i

posjede. Ove ideje i zamisli Johna Lockeja prihvatili su ustavotvorci u Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama te su ih ugradili u svoje temeljne pravne dokumente.

2.2. Povijesno-pravni dokumenti Ljudskih prava

Već je 1215. godine englesko plemstvo, s Magna Charta Libertatum, od kralja Ivana Bez Zemlje iznudilo određena prava. U kontekstu hrvatske povijesti valja se prisjetiti određenih odredbi Vinodolskog zakonika iz 1241. godine. Odredbe Vinodolskog i drugih srednjovjekovnih zakonika, kao i drugi dijelovi hrvatske povijesti, ukazuju kako i u Hrvatskoj postoji tradicija ideje ljudskih prava unatoč ratovima kroz stoljeća, društvenoj podijeljenosti i kršenju tih istih prava. Dokumentom *Petition of Rights* iz 1628. godine zajamčena je nepovredivost građanina, dok je dokument *Habeas Corpus Akte* iz 1679. godine bio odlučujući preokret za utemeljenje ideje o ljudskim pravima u konkretnom državnom pravu. Tim aktom građanin je bio zaštićen od bezrazložnog uhićenja (uhićenik se već u 17. stoljeću trebao u roku od dvadeset dana izvesti pred suca).

Ova prava vrijedila su i u engleskim kolonijama, dakle i u Sjedinjenim Američkim Državama. U tijeku borbe za nezavisnost u SAD-u prvi je put u povijesti formuliran Katalog ljudskih prava. Ovaj se popis ljudskih prava izravno pozivao na zamisli engleskog filozofa Johna Lockeja. Naime, *Virginia Bill of Rights* iz 1776. godine dokument je koji se uz dokument o američkom proglašenju nezavisnosti - *Deklaracija o nezavisnosti* - iz iste godine ubraja u najvažnije dokumente u povijesti ljudskih prava.

U dokumentu *Virginia Bill of Rights* sljedeća su prava proglašena neotuđivim ljudskim pravima i čine jezgru ljudskih prava: pravo na život, slobodu i privatno vlasništvo; sloboda okupljanja i sloboda tiska; sloboda kretanja i pravo na peticiju; pravo na pravnu zaštitu; glasačko pravo.

Što se tiče *Deklaracije o nezavisnosti* 4. srpnja 1776. godine kongres u Philadelphiji, na kojem su se okupili predstavnici 13 američkih kolonija, objavio je tzv. *Proglas o nezavisnosti*. Thomas Jefferson ga je formulirao ovim riječima: "Sljedeće istine poštujemo kao razumljive same po sebi: da su svi ljudi stvoreni jednaki; da im je njihov Stvoritelj podario određena neotuđiva prava, kojima pripadaju život, sloboda i težnja za srećom."

Daljnji je razvoj, odnosno ustavno-pravno ostvarenje ideje o ljudskim pravima iz Francuske krenulo u kontinentalnu Europu. Francuska je revolucija 1789. godine sa svojom idejom *liberté, égalité, fraternité* jako utjecala na razvoj ljudskih prava. Te je godine prihvaćena *Povelja o ljudskim i građanskim pravima*. Spomenuta je povelja pokušaj naglašavanja univerzalne važnosti ljudskih prava.

Političko i pravno ostvarenje filozofske ideje o ljudskim pravima u dobroj se mjeri ostvarilo do sredine 20. stoljeća. Naime, 10. prosinca 1948. godine usvojena je i proglašena *Opća deklaracija o ljudskim pravima*.

Opća deklaracija o ljudskim pravima usvojena je i proglašena na *Općoj skupštini UN-a* (rezolucija br.

217/III). Do nje je došlo nakon otkrivanja gnusnih nacističkih zločina počinjenih tijekom Drugog svjetskog rata i želje da se spriječe slični zločini u budućnosti. Ova deklaracija označava početak pokušaja univerzalne političke i pravne provedbe ljudskih prava. U Deklaraciji je prvi put u ljudskoj povijesti neka međunarodna politička organizacija na temelju priznavanja ljudskog dostojanstva formulirala i proklamirala ljudska prava kao usmjerujuću normu i osnovu svoje djelatnosti.

2.3. Vrste i sadržaj ljudskih prava

Ljudska prava obuhvaćaju mnogo različitih područja ljudskog suživota. Mogu se podijeliti u više grupa, ali često se svrstavaju u tri kategorije:

1. Građanska i politička prava
2. Socijalna i ekonomska prava
3. Prava treće generacije

Prva generacija ljudskih prava uključuje građanska i politička prava kao što su pravo na slobodu izražavanja, slobodu uživanja, pravo na život, pravo na pošteno suđenje itd. *Druga generacija ljudskih prava* uključuje ekonomska, socijalna i kulturna prava kao što je pravo na adekvatan životni standard, pravo na zdravlje, pravo na obrazovanje i slična prava. *Treća generacija ljudskih prava* odnosi se na kolektivna prava društva ili naroda kao što je pravo na održivi razvoj, mir ili zdravo okruženje. S jedne strane, treća generacija ljudskih prava ukazuju na to da ljudska prava nisu samo puka institucija nego da se ona razvijaju i mijenjaju. S druge strane, kroz njih se prepoznaju novi problemi koji ugrožavaju pravo na život svih ljudi te stoga ova prava trebaju naći i pronalaze svoje mjesto u katalogu ljudskih prava.

Kada je riječ o sadržaju ljudskih prava, ne postoji katalog ljudskih prava koji bi sve države ovoga svijeta priznale kao pravosnažan, no usporedba tekstova o ljudskim pravima u različitim državnim ustavima, međunarodnim konvencijama i proklamacijama pokazuje jedinstvenost u čitavom nizu ljudskih prava. U njih ubrajamo ljudska prava koja je Roman Herzog, njemački pravnik i političar (CDU), označio kao životna prava. Kao životna prava Herzog navodi: pravo na život i zaštitu tijela (uključujući zabranu mučenja i pokuse na ljudima), pravo na zarobljenost samo u određenim slučajevima i uz poštivanje određenih uvjeta slobode, te privredni egzistencijski minimum. Ovamo pripadaju i tzv. prava na slobodu kao što je pravo na slobodu mišljenja, religijskih i svjetonazorskih uvjerenja, oblikovanja i iznošenja stavova, pravo na slobodu okupljanja i ujedinjavanja, stanovanja i korištenja vlasništva, ulaganja vlastite radne snage i sl.

Socijalna ljudska prava ne smiju se shvatiti isključivo kao klasična prava na slobodu, nego kao objektivne pravne norme koje formuliraju obaveze države kao neposredno vrijedeće pravo, obavezuju državu na pozitivno djelovanje i postaju neposredno izvršivim pravom tek s pomoću izvršnih zakona.

Već mnogo godina se u znanstvenoj literaturi i u UN-u raspravlja o široj kategoriji ljudskih prava, o tzv. kolektivnim pravima, odnosno o ljudskim pravima treće generacije.

3. RAZVOJ LJUDSKIH PRAVA TREĆE GENERACIJE

Sve do početka sedamdesetih godina 20. stoljeća pravo i politika okoliša bili su nepoznati pojmovi. Pojam okoliša među prvima je definirao estonski znanstvenik u području teorijske biologije Jakob von Uexküll (1864.-1944.) u knjizi *Okolni i unutarnji svijet životinja*. Prema njemu "okoliš je cjelina koju čovjek vidi kroz svoje specifično, antropogeno stajalište i koju čine okružujući mediji (atmosfera, voda, zemlja, geografsko mjesto, klima itd.) kao i svi drugi živi organizmi (biljni i životinjski)."

Prema normi ISO 14001 okoliš je "okoliš u kojem djeluje neka organizacija; tu pripadaju zrak, voda, tlo, prirodni resursi, flora, fauna, čovjek kao i njihovi međusobni utjecaji."

Prema Zakonu o zaštiti okoliša Republike Hrvatske "okoliš je prirodno okruženje: zrak, tlo, voda i more, klima, biljni i životinjski svijet u ukupnosti uzajamnog djelovanja i kulturna baština kao dio okruženja kojeg je stvorio čovjek."

Danas okoliš i njegove probleme treba promatrati interdisciplinarno, a u funkciju treba staviti ukupno stečeno znanje o prirodi, čovjeku i društvu. Gledano s tog aspekta okoliš se može promatrati kao jedinstvo prirodnog okoliša, socijalnog okoliša i okoliša kao rezultata rada.

U povijesti brige za okoliš moguće je izdvojiti određene ugovore koji su kao ključan cilj imali brigu o okolišu. Prvim međunarodnim ugovorima o zaštiti i očuvanju okoliša bile su obuhvaćene međunarodne rijeke i jezera. Nakon Bečkog kongresa 1815. godine, u skladu s načelima utvrđenim na tom kongresu, zaključeno je mnogo međunarodnih ugovora o podjeli ribolovnih prava na rijekama, o nadziranju plovidbe i o uređenju drugih načina upotrebe i iskorištavanja međunarodnih rijeka, u kojima se zalazi i u pitanja zaštite okoliša. Kasnije su u međunarodne ugovore o rijekama unijete i izričite klauzule koje se izravno odnose na onečišćenje i zabranjuje se izbacivanje otpada u granične vodene tokove. To su npr. ugovori Velikog vojvodstva Badena i Švicarske iz 1869. godine i 1875. godine, Francuske i Švicarske iz 1880. godine, te Italije i Francuske iz 1882. godine.

Prije organizacije stockholmske konferencije politika prema okolišu uglavnom se je, više ili manje, odnosila na tehničke mjere važne za zaštitu ljudskog zdravlja (kontrola pitke vode, mjere protiv onečišćenja zraka...); na zaštitu potrošača i zaštitu nesmetanog natjecanja (zakonodavne mjere povezane s hranom i toksičnim supstancama); na probleme sigurnosti (sigurnost na radu, prevencije eksplozija raznih kotlova...) itd. Poduzimale su se i prve mjere u vezi s očuvanjem prirode i odgovarajućih staništa (označivanje prirodnih rezervata, zaštita prirodnih i povijesnih spomenika).

Postalo je jasno da nisu dovoljne samo jednostrane akcije država, propisi na nacionalnoj razini ili akcija ograničenog broja država, već je potrebno hitno sustavno, plansko i koordinirano djelovanje država na međunarodnoj razini.

Prvi program posvećen okolišu bila je konferencija Ujedinjenih naroda o čovjeku i biosferi koja se od 5. do 16. lipnja 1972. godine održala u Stockholmu (Švedska).

Na svom 27. zasjedanju Skupština Ujedinjenih naroda (u daljnjem tekstu UN) usvojila je sve preporuke stockholmske konferencije, kao i Rezoluciju o osnivanju Programa UN za okoliš (UNEP).

Konferencija iz Stockholma je završena usvajanjem deklaracije koja je možda po prvi put okoliš učinila pitanjem produbljene političke debate koju su tijekom šezdesetih godina prošloga stoljeća otvarali i poticali znanstvenici okupljeni oko Rimskog kluba. Rimski klub jedna je od prvih i najutjecajnijih suvremenih NGO grupa. Osnovan početkom 1968. godine Rimski klub okupio je značajnu grupu utjecajnih intelektualaca i industrijalaca koji su otvorili i poticali raspravu i rješavanje velikog broja političkih pitanja od međunarodne važnosti. Njihov je prvi veliki iskorak objava izvješća *Limits of Growth* (1972. godine), knjige koja je do danas jedna od najpopularnijih knjiga iz područja zaštite okoliša.

Konferencija u Stockholmu se smatra prekretnicom u radu UN-a, ali i aktivnosti svih čimbenika na zaštiti okoliša jer je svojim sadržajem i usvojenim dokumentima intenzivnije i organiziranije podigla svijest i pokrenula svijet prema ozbiljnom razmišljanju o potrebi zaštite okoliša.

Na Konferenciji u Švedskoj usvojena je Deklaracija o čovjekovom okolišu koja se je sastojala od 26 načela za zaštitu, očuvanje i poboljšanje čovjekova okoliša, te Akcijski program koji je sadržavao 109 preporuka za konkretne akcije država.

Načelima i preporukama stockholmske konferencije istaknuta je opća dužnost država da štite okoliš, te dužnost da ne uzrokuju štetu okolišu drugih država i okolišu koji je izvan granica nacionalne jurisdikcije. Istaknuta je i potreba suradnje država u primjeni postojećih međunarodnih ugovora posvećenih zaštiti okoliša te u izradi novih ugovora kojima će biti obuhvaćeni svi izvori i načini onečišćenja okoliša.

Načela i preporuke ove konferencije nisu bili obavezni (to je kategorija tzv. "mekog prava"). No, uobičajena je praksa država pri reguliranju novih oblasti međunarodnog prava da putem deklaracija, preporuka i sličnih međunarodnih dokumenta koji ne sadrže obavezna pravna pravila najprije odrede opća, vodeća načela i definiraju osnovne ciljeve, koji će s vremenom biti usvojeni u obliku ugovora ili će se razviti u običajno pravo, dakle postat će obavezna pravna pravila.

Tu su praksu slijedile države i pri izgradnji međunarodnih pravnih pravila za zaštitu i očuvanje okoliša. Konferencija u Stockholmu, iako na njoj nije usvojen međunarodni ugovor, uspjela je stvoriti novu kolektivnu atmosferu suradnje između država, a bila je i prvi ozbiljan korak u izgradnji međunarodnog prava okoliša.

U tom novostvorenom ozračju suradnje, nakon stockholmske konferencije, zaključeno je mnogo međunarodnih ugovora posvećenih zaštiti i očuvanju okoliša, koji su razrađivali načela i preporuke te konferencije. Ujedno je, na osnovu preporuka te konferencije, potkraj 1972. godine Opća skupština UN-a osnovala novu međunarodnu ustanovu – Program za

okoliš UN (kratica UNEP – United Nations Environment Programme) da bude središte i koordinatorski aktivnosti zaštite i očuvanje okoliša u sklopu sustava UN.

Skupština UN-a iste je godine ustanovila i Svjetski dan zaštite okoliša koji se od 1974. održava svakog 5. lipnja kako bi označila važnost održavanja stockholmske konferencije. Svjetski dan zaštite okoliša u svijetu se obilježava na razne načine: skupovima, biciklističkim paradama, akcijama pošumljavanja i čišćenja okoliša, itd. Glavni cilj mu je uvijek isti: stvaranje svijesti o okolišu kod ljudi. Tek osvješćivanjem koje kreće od pojedinaca mogu se očekivati značajni rezultati na kolektivnoj razini. Svjetski dan zaštite okoliša svake se godine obilježava različitim sloganom, a ove, 2013. godine, izabrani slogan je *Think.Eat.Save*.

Velika većina međunarodnih ugovora koji su bili zaključeni nakon konferencije u Švedskoj bila je regionalnog karaktera. Razlozi su u brojnim prednostima regionalnog pristupa zaštiti i očuvanju okoliša, barem u pogledu nekih izvora onečišćenja. U osnovi, svaka regija zahtijeva specifičan pristup problemima zaštite okoliša zbog svog karakterističnog industrijskog i gospodarskog razvoja.

3.1. Druga generacija problema vezanih uz okoliš

Intenzivni industrijski razvoj izazvao je pojavu tzv. *druge generacije problema vezanih za okoliš* (npr. klimatske promjene, oštećenje ozonskog omotača, suše, uništenje šuma, prijetnje održanju biološke održivosti), koji nisu bili obuhvaćeni načelima i preporukama stockholmske konferencije, niti međunarodnim ugovorima zaključenim nakon te konferencije.

Rješavanje tih problema nametalo je sasvim nov pristup, tj. izravno uključivanje zaštite i očuvanja okoliša u planove razvoja. S tim u vezi izgrađuje se tzv. *koncept održivog razvoja* koji nakon izvješća Svjetske komisije za okoliš i razvoj 1987. godine postaje glavnim pojmom i idejom vodiljom novog pristupa zaštiti i očuvanju okoliša.

Različite međunarodne konstitucije smatraju pravo na siguran, zdrav i uravnotežen okoliš neovisnim ljudskim pravom. Na Konferenciji UN-a o okolišu i razvoju održane 1992. godine u Rio de Janeiru (popularno je konferencija nazvana *Earth Summit*) okupili su se čelnici i visoki dužnosnici 179 vlada, a među njima i čelnici Hrvatske. Na tom sastanku svjetskih vođa usvojen je plan rada koji je bio usmjeren na rješavanje problema razvoja i okoliša.

Ovaj "Program za 21. stoljeće", popularno nazvan Agenda 21, predlaže međusobno usklađene akcije koje će razvoj učiniti gospodarsko, društveno i ekološki održivim.

3.2. Agenda 21

Dokument Agenda 21 predstavlja predložak za rad u 40 različitih područja (zaštita tla, šuma, voda, zraka, održiva poljoprivreda i ruralni razvitak, očuvanje biološke raznolikosti, zbrinjavanje otpada itd.), te navodi 9 osnovnih društvenih grupa (žene, djeca i mladež, autohtono stanovništvo, nevladine organizacije, lokalne

vlasti, radništvo i sindikati, poslovni svijet i industrija, znanstvenici i poljoprivrednici), čije je djelovanje od ključne važnosti za održivi razvitak Zemlje. Ideja održivog razvitka je u usklađenosti gospodarskog rasta i prirodnih eko sustava. Standarde ljudskog života potrebno je temeljiti na mogućnostima prirodnog okoliša bez iscrpljivanja resursa koji budućim generacijama trebaju ostati neizmijenjene kakvoće i stupnja iskoristivosti.

U poglavlju 28. Agende 21 istaknuto je da ključnu ulogu u ostvarivanju održivog razvitka moraju odigrati lokalne vlasti. Njima je upućen poziv da izrade svoje dokumente - lokalne Agende 21. Lokalna agenda je plan akcije za provođenje ideje održivog razvitka na lokalnoj razini. Lokalnom Agendom 21 opće odredbe iz Agende 21 prenose se u konkretne planove i aktivnosti u pojedinim lokalnim zajednicama.

U svakoj lokalnoj zajednici postoji mnogo različitih sudionika u problematici zaštite okoliša: državna vlada, lokalna uprava, stanovništvo, nevladine udruge, poslovni sektor i industrija itd. Svaki od njih, bilo donošenjem određenih odluka, bilo primjenom određenih obrazaca ponašanja, utječe na stanje okoliša u lokalnoj zajednici. Zbog toga je neophodno postići dogovor oko ciljeva koji se žele ostvariti u zaštiti okoliša, te ih nastojati dostići zajedničkim radom i usklađivanjem pojedinačnih napora.

Povijesni prikaz najvažnijih svjetskih susreta do donošenja dokumenta Agenda 21:

- Konferencija o čovjekovom okolišu u Stockholmu - 1972. - prvi globalni sastanak 113 država o okolišu
- 1983. UN osnivaju Svjetsku komisiju za okoliš i razvoj - Komisija Brundtland (komisija je nazvana po svojoj predsjedateljici)
- 1987. "Naša zajednička budućnost" - izvještaj Komisije Brundtland u kojem se upozorava da gospodarski razvoj treba smjestiti u ekološke granice planeta Zemlje tako da bude održiv i da zadovoljava sadašnje potrebe ne ugrožavajući pritom buduće generacije
- 1989. počelo planiranje Konferencije o okolišu i razvoju. Proces pripreme trajao je dvije godine i uključio je mnogo stručnjaka, političara, poslovnih ljudi, nevladinih udruga i predstavnika različitih društvenih grupa
- 1992. "Skup o Zemlji"- održan u Rio de Janeiru, sastanak koji je okupio čelnike i visoke dužnosnike 179 vlada, među njima i Hrvatske. Donosi se "Program za 21. stoljeće" - Agenda 21

3.3. Prava treće generacije

Priroda je preduvjet opstanka ljudskog društva. Dok biosfera može postojati bez ljudskog društva, suprotno nije moguće - ljudskog društva bez biosfere jednostavno nema. Ljudsko je društvo razvilo potencijal kojim već uništava zemlju kao svoje stanište. Usprkos naporima za očuvanjem zemlje društvo još uvijek napreduje u iscrpljivanju prirodnih izvora i stvaranju štete okolišu. Prihvativši premisu da je uravnotežena biosfera fizički preduvjet života, njenom se očuvanju treba osigurati središnji i privilegirani status.

Klasifikaciju prava na grupu prve, druge i treće generacije već od 1977. godine propagirao je i obrazlagao češki profesor Karel Vasak, poznat i kao prvi generalni tajnik Međunarodnog instituta za ljudska prava u Strasbourgu.

Prva generacija ljudskih prava odnosi se na tradicionalne i političke slobode koje su obilježile rađanje liberalnih ustavnih demokracija na Zapadu: slobodu govora, vjeroispovijesti, tiska, slobodu od torture itd. Riječ je o tzv. "klasičnim pravima" koje sadrži i Gl. III. Ustava Republike Hrvatske ("Osobne i političke slobode i prava", čl. 21.- 47.).

Druga generacija odnosi se na tzv. grupna ili kolektivna prava. Za razliku od prava iz prve generacije koja su pripadala pojedincu, za drugu grupu prava se smatralo da ih obnaša čitav narod ili njegovi određeni dijelovi. Među tim pravima nalaze se pravo na obrazovanje, rad, sigurnost, samoodređenje, na odgovarajući životni standard. Ta je prava kodificirao Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966. godine), odnosno Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948. godine).

Mnogi teoretičari međutim odbijaju priznati ovim pravima kvalitetu ljudskih prava, argumentirajući svoja stajališta time da sudovi ne mogu prisiliti državu na afirmativne dužnosti pa su zato takva prava izjave želja. Kritičari ističu da sve države, bez obzira na oblik političkog sustava ili razinu ekonomskog razvitka, mogu osigurati građanske i političke slobode, ali ne mogu osigurati financijske i tehničke resurse za realizaciju afirmativnih obligacija kao što su obrazovanje i adekvatni životni standard.

Treća generacija prava ili tzv. prava solidarnosti najnovija su priznata generacija prava. Ova se grupa razlikuje od ranije spomenutih grupa prava po tome što njihovo ostvarivanje nije uvjetovano samo afirmativnim, odnosno negativnim dužnostima države, već i ponašanjem svakog pojedinca. Za razliku od prve i druge generacije ljudskih prava ova prava solidarnosti nisu prije svega usmjerena na zaštitu pojedinca. Ona se odnose na različite socijalne grupe ljudi.

Prava u ovoj kategoriji uključuju samoodređenje kao i niz drugih normativnih iskaza čiji je status danas još uvijek kontroverzan. Riječ je npr. o pravu na razvoj, na mir, pravu na zdrav okoliš i o pravu na intergeneracijsku jednakost.

Među tim pravima pravo na zdrav okoliš traži zdravo ljudsko stanište, što znači čistu vodu, zrak, tlo koji su čisti od otrova ili rizika koji ugrožavaju ljudsko zdravlje. Zato se pravo na zdrav okoliš povezuje sa sljedećim obavezama države:

- (1) suzdržavanje od bilo kakvog izravnog ili neizravnog miješanja u uživanje prava na zdrav okoliš;
- (2) sprečavanje trećih subjekata, poput korporacija, da se na bilo koji način upliću u uživanje prava na zdrav okoliš;
- (3) usvajanje nužnih mjera da se postigne puno ostvarenje prava na zdrav okoliš.

U Republici Hrvatskoj je mnogo polemike, s obzirom na ove obaveze države, u javnosti potaknuo projekt izgradnje HE Ombla na početku zaljeva Rijeka Dubrovačka u Dubrovniku, zatim izgradnja golf parka na

Srđu kao i projekt izgradnje Pelješkog mosta koji bi povezivao dubrovačko primorje i ostatak zemlje.

Jednostavno rečeno, prava treće generacije uključuju:

1. grupna i kolektivna prava
2. pravo na samoopredjeljenje
3. pravo na ekonomski i socijalni razvoj
4. pravo na zdrav okoliš
5. pravo na prirodne resurse
6. pravo na komunikaciju
7. pravo na kulturno naslijeđe i pravo na generacijsku jednakost i održivost

Ova prava uključuju prava življenja u okolišu koji je čist i zaštićen od uništavanja.

Nedavno se počelo govoriti i o tzv. četvrtoj generaciji ljudskih prava ili o "komunikacijskim pravima" koja se bave ljudskim pravima u informacijskom društvu u kojemu živimo.

4. ZAKLJUČAK

Uz pravo na razvoj, koje bi trebalo pomoći smanjenju jaza koji vlada između bijede i bogatstva diljem svijeta, u prava treće generacije ubraja se prije svega pravo na zaštitu okoliša. Čovjekov negativni utjecaj na okoliš sve do početka 20. stoljeća bio je neznatan. Od njegovih aktivnosti ekološkom sustavu Zemlje do tada nije prijetila ozbiljna opasnost. No, čovjek je zaboravio da su na ovom planetu šume, oceani, planine i užarene pustinje, kao i sva živa bića, čvrsto povezani i da traže od njega poštovanje i razumno ponašanje da se ne bi narušila prirodna ravnoteža planetarnog ekološkog sustava.

Eksplozivni rast stanovništva u posljednjih stotinu godina, jačanje ekonomske aktivnosti čovječanstva, razvoj međunarodne trgovine, te sve veća potreba čovječanstva za energijom i materijalnim dobrima imale su i imat će negativne posljedice na kakvoću okoliša. Ekološki su problemi poprimili dramatične razmjere jer izravno utječu na zdravlje ljudi, a prijete i opstanku života na Zemlji. Štetne ekološko-ekonomske posljedice po okoliš očituju se ne samo u sferi onečišćenja i iscrpljivanja prirodnih resursa nužnih za život, već i u sferi potpune degradacije pojedinih prostora u kojima se ni ekološki, ni ekonomski ne može nastaviti život i gospodarska aktivnost.

Pravo na zdrav život i okoliš jedno je od fundamentalnih i općih prava zagarantiranih Ustavom RH (članak 69.) te je utemeljeno u drugim međunarodnim dokumentima.

Prvi je put pravo na zdrav životni okoliš eksplicitno spomenuto 1972. godine na UN-ovoj konferenciji o ljudskom okolišu koja se održala u Stockholmu. Od tada su ojačani pravni temelji prava na zdrav okoliš, te je uspostavljena uska i neraskidiva veza između očuvanja okoliša i promicanja ljudskih prava.

Iako se pravima na području zaštite okoliša nerijetko pripisuje pripadnost tzv. trećoj generaciji ljudskih prava, treba reći da se ona protežu kroz sve tri kategorije. Kao dio prve grupe građanskih i političkih prava, ova prava služe kako bi grupama ili pojedincima omogućila pravo

na informaciju, pravnu intervenciju kao i na sudjelovanje u političkim procesima. U tom smislu ona nastoje osigurati minimum standarda koji je dovoljan za zaštitu prava na život i na vlasništvo u slučaju štete prouzročene u okolišu. Nadalje, zdrav i održiv okoliš može se promatrati i kao ekonomsko i socijalno pravo koje osigurava određeni stupanj standarda i kvalitete u zaštiti okoliša. I posljednje, pravo na zdrav okoliš nerijetko je predstavljeno kao jedno od prava na području solidarnosti.

Ljudska prava treće generacije predstavljaju dakle jamstvo da prirodni čovjekovi životni prostori neće biti previše oštećeni ili čak potpuno uništeni, već bi trebala zaštititi prirodne resurse za generacije koje dolaze. Republika Hrvatska je stranka i potpisnica brojnih ugovora iz područja zaštite okoliša, čime je dodatno podržano i osigurano pravo na zdrav život i okoliš svih njenih građana. Potrebno je intenzivno raditi na podizanju svijesti svakoga pojedinca, svakog stanovnika planeta Zemlje jer svaki pojedinačni pothvat, odnosno djelovanje poduzeto i na najnižoj, lokalnoj razini, može proizvesti učinke i posljedice širih regionalnih i globalnih razmjera.

5. LITERATURA

- [1] Bešker, M.: Politika okoliša, OSKAR – Centar za razvoj i kvalitetu d.o.o., Zagreb, 2005.
- [2] Črnjar, M.: Ekonomija i zaštita okoliša, Školska knjiga, Zagreb, Glosa, Rijeka, 1997.
- [3] Matulović, M.: Ljudska prava. Uvod u teoriju ljudskih prava, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.
- [4] Vasak, K.: Human Rights: a thirty year struggle. The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights, UNESCO Courier, 30/1977.
- [5] Vlada Republike Hrvatske – Ured za ljudska prava: Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine, Zagreb, 2007.
- [6] Herzog, R.: Friede und Menschenrechte u: Wilkens, E. (ed.): Christliche Ethik und Sicherheitspolitik, Frankfurt am Main, 1982., 88.-94.
- [7] <http://okolis.mzopu.hr/default.asp?ID=235> (Dostupno 03.05.2013.)
- [8] <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/dunche/dunche.htm> 1 (Dostupno 06.05.2013.)
- [9] <http://www.unep.org/> (Dostupno 06.05.2013.)
- [10] <http://www.unep-wcmc.org/> (Dostupno 07.05.2013.)
- [11] <http://www.unep.org/wed/theme/> (Dostupno 08.05.2013.)
- [12] <http://okolis.mzopu.hr/default.asp?ID=235> (Dostupno 09.05.2013.)
- [13] <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html> (Dostupno 11.05.2013.)
- [14] http://www.academia.edu/1140272/_Third_Generation_Human_Rights (Dostupno 01.05.2013.)
- [15] <http://www.ba.boell.org/downloads/Letak02.pdf> (Dostupno 02.05.2013.)

Kontakt autora:

Marijana Kolednjak, prof.

Veleučilište u Varaždinu
J. Križanića 33, 42000 Varaždin
042/493-365
mkolednjak@velv.hr

Martina Šantalab, dipl.iur.

Veleučilište u Varaždinu
J. Križanića 33, 42000 Varaždin
042/493-338
tajnistvo@velv.hr